TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Aydınlanma Düşüncesinin Seküler İkliminde Adalet Temelli Kutsal Bir Ekonomiden Liberal Kapitalizme Geçiş

Transition From a Justice Based Sacred Economy to Liberal Capitalism in The Secular Climate of Enlightment Thought

Tolga KABAŞ*

Geliş/Submitted: 06.02.2024
Kabul/Accepted: 26.03.2024
Yayın/Published: 27.03.2024

Citation / Atıf

Kabaş, T. (2024). Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde adalet temelli kutsal bir ekonomiden liberal kapitalizme geçiş. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (40), 333-349.

Makale Türü: **Araştırma Makalesi** Article Information: **Research Article**

10.29228/TIDSAD.75112

This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.

* **Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, tkabas@cu.edu.tr**

TİDSAD
Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Öz: İktisat sosyolojisi iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü görevi görerek iki disiplin arasında iletişimi sağlamaktadır. İktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştır. Max Weber'e göre Avrupa'da kapitalizm ve ana akımı temsil eden Neoklasik iktisat düşüncesi Protestan kültüründen doğmuştur. Max Weber'e göre Neoklasik iktisat düşüncesinin rekabetçi piyasa modeli kapitalizmin ideal tipidir. Devrimci değil, bir sentezci olan Weber yaptığı çalışmalarda Neoklasik iktisat düşüncesini Almanya'da tarihsel, kültürel ve kurumsal bir temele oturtmayı başarmıştır. Bu bağlamda birbiriyle çatışan iki okulu, Neoklasik okul ile Alman Tarihçi okulunu uzlaştırmıştır. Böylece, iktisat ile sosyoloji arasında bir köprü olan iktisat sosyolojisinin en iyi eserlerini yapmıştır. Neoklasik iktisat düşüncesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da kullanılan iktisat ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. 1950'lerden sonra Almanya ihracata dayalı sanayileşme modeliyle sosyal demokrasinin kalesi olmayı da başarmıştır. Günümüzde Almanya Amerika orijinli Neoliberal politikalardan uzak durarak Kıta Avrupası'nda Üçüncü Yolculuğu benimsemektedir. Bu çalışmada, para ve ticaretle ilgili görüşlerin evrimi, Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde teolojik kutsal ekonominin sona ermesi, Neoklasik iktisat düşüncesinin doğuşu ve liberal kapitalizmin meşru bir sistem olarak kabul edilmesi arasındaki ilişki anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat sosyolojisi, protestan kültürü, Max Weber, neoklasik teori.

Abstract: Economic sociology develops communication between two disciplines by acting as a bridge between economics and sociology. Max Weber wrote the best works of old economic sociology and became the founder of the subdiscipline. According to Max Weber, capitalism and Neoclassical economic thought emerged from the Protestant culture. For Max Weber, the perfectly competitive market model of Neoclassical economic thought is the ideal type of capitalism. Weber, as a synthesiser, has succeeded in placing the Neoclassical economic model on a historical, cultural and institutional basis in Germany. So he managed to reconcile two conflicting schools, the Neoclassical school and the rival German Historical school. Thus, he made the best works of economic sociology, which is a bridge between economics and sociology. Neoclassical Economic Theory were taught in Germany after II. World War. Germany has managed to become the leader of social democracy in Continental Europe with export-oriented industrialization model after 1950s. Today, Germany adopts the Third Way policies in Continental Europe by staying away from the Neoliberal policies. At this study, in the secular climate of Enlightment thought, the evolution of money and commerce, the end of theological sacred economy and the emergence of Neoclassical economics causing the acceptance of liberal capitalism are explained.

Keywords: Economic sociology, protestant culture, Max Weber, neoclassical theory.

Giriş[1]

1517 yılında Martin Luther tarafından yapılan Dinde Reform hareketi Hıristiyanlığın evrim sürecini önemli ölçüde etkilemiştir. Bir tekel konumunda olan Katolik kilisesinin yozlaşmış dini politikalar uygulaması Hıristiyanlığın manevi olarak değerini düşürmüş, bu durum Dinde Reform hareketi için bir fırsata yol açmıştır. Dinde Reform hareketinden sonra Protestanların din piyasasına girmeleri Katolik Hıristiyanlığı yumuşatmış, insanileştirmiş ve liberalleştirmiştir. Rekabetçi ve devrimci olan Protestan kültürü Katolik kültürünü köklü bir değişime zorlamıştır. Böylece, Protestan kültürü bir Hıristiyan modernliğine yol açmıştır. Bunun sonucunda, Hıristiyanlığın teolojik olarak değeri yükselmiştir.

Kitabı Mukaddes olarak bilinen Hıristiyanların kutsal kitabı Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit (İncil) olmak üzere iki kaynaktan oluşmaktadır. Batı medeniyetinde iktisat ahlakı da Katoliklik (Yeni Ahit) ve Protestanlık (Eski Ahit) olmak üzere bu iki dini kültürden doğmuştur. Katolik din adamları demokrasi, insan hakları, cumhuriyet, özgürlük, eşitlik, adalet, bireysellik, sekülerlik, çoğulculuk, mülkiyet hakları, serbest ticaret gibi yükselen orta sınıfların savunduğu liberal değerlere karşı mücadele etmişlerdir. Protestan orta sınıflar Aydınlanma düşüncesi ikliminde doğan liberal değerleri, kapitalizmi, modern bilimleri ve ilerleme ideolojisini hızla benimsemişlerdir. Protestan ülkelerde monarşiye dayalı yönetimlerden Cumhuriyete dayalı bir yönetime doğru değişim hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.

18. yüzyıldan itibaren gelişen Aydınlanma düşüncesi Batı medeniyetinin ve tarihinin zirvesini oluşturduğu gibi bu unsurların tamamlanmasını da sağlamıştır. Batı'da geliştirilen evrensel medeniyet, bilim ve teknoloji, demokrasi ve insan hakları gibi orta sınıf ve liberal değerleri tüm Dünyaya hızla yayılmıştır. Protestanlığın en önemli modernleştirici etkileri İngiltere'den sonra Amerika'da ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Protestanlığın yol açtığı modernleşme etkileri Almanya'da da ortaya çıkmıştır. Protestanlar Almanya'nın milli birliğini sağlamasında, kapitalizme uyum sağlamasında ve kültürel olarak modernleşmesinde önemli bir unsur olmuşlardır. Batı'da Aydınlanma düşüncesi ikliminde Protestanlık bir kültür ve ahlak devrimine yol açmıştır.

Liberal ve rasyonel olan Protestanların dini kültürü Batılı toplumlarda modernleşmenin motoru olmuştur. Kültürel temeli Protestanlık olan modern ekonomi bilimi de Aydınlanma düşüncesinin ürünüdür. Aydınlanma düşünürleri ekonomi bilimini ve serbest piyasa ekonomisini oldukça yeni ve başarılı gelişmeler olarak görmüşlerdir. Bir Aydınlanma düşünürü olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin yardımseverlik değil, durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürmüştür. Kişisel çıkar düşüncesi doğal ve uyum içerisinde işleyen seküler bir toplumsal düzene yol açmaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte Avrupa'da bireyci, rasyonel ve seküler toplumsal düzene doğru düzenli ilerleme süreci başlamıştır.

---

[1] "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Çoğunluğu Anglo-Sakson (Protestan) olan ana akım iktisatçılar, piyasaları merkeze alan Neoklasik iktisat teorisini geliştirmişlerdir. Verimlilik ile eşitlik (adalet) arasındaki ikilem ana akım olan Neoklasik iktisatçıların kolay bir şekilde çözemediği bir sorun olmuştur. Bu ikilemle karşılaşan ana akım iktisatçılar Neoklasik teoriyi verimlilik argümanı üzerine kurmuşlardır. Neoklasik iktisat teorisinin kapitalizmin formal teorisi olmasıyla şirketlerin, devletlerin hatta insanların piyasanın evrim sürecini (Sosyal Darwinizmi) vazgeçilmez bir ilke olarak kabul etmeleri gerekmiştir. Sosyal adalet ilkesi ise ikinci plana itilmiştir. İktisat sosyolojisi araştırmaları ise ana akım iktisadi analizlerin sosyolojik bir perspektifle desteklenmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde teolojik olan kutsal ekonominin sona ermesi, Neoklasik iktisat teorisinin doğuşu ve liberal kapitalizmin meşru bir sistem olarak kabul edilmesi anlatılmaktadır.

Teolojik Olan Kutsal Ekonominin Sona Ermesi ve Adam Smith İle Modern İktisat Düşüncesinin Doğuşu

Aydınlanma düşüncesine kadar para ve ticaretin ahlaki olarak kirlenmeye yol açtığına dair görüşler Batı medeniyetinde oldukça fazladır. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışına kadar Batı din ve felsefe geleneğinde ticari hayatın yaygınlaşmasına karşı şüpheler duyulmuştur. Ayrıca, Batılı düşünürler ve aydınlar ticari hayattaki kâr elde etme ilkesinin meşruiyetini Aristo'nun yaşadığı dönemden beri sorgulamaktadır. Örneğin antik dönemde yaşamış olan Aristo ve Plato gibi filozoflar ticaretin insan karakterini daha kaypak, güvenilmez, hain ve hilekâr yaptığını ifade etmişlerdir. Modern dönemde ticarete dayalı hayatın sömürücü, yıkıcı ve yapay olduğunu ileri sürenlerin başında Karl Marx ve Friedrich Engels bulunmaktadır.

Batı medeniyetinde para ve ticaret ile ilgili kötümser olan görüşlerin tarihsel olarak Aristo'ya kadar uzandığı görülmektedir. Aristo takas ile yapılan ticaretin yüksek işlem maliyetlerinin farkındaydı. Para ticaret sırasında mübadeleyi oldukça kolaylaştırmaktaydı. Aristo'ya göre paranın iyiliği ticaret sırasında ortaya çıkan kolaylıktan kaynaklanmaktaydı. Para bir değişim aracı olarak oldukça likit ve kullanışlı bir araçtı. Paranın likidite özelliği insanların özgürlüğünü, yaşam kalitesini ve iş bölümünü geliştirmekteydi. Ekonomik gelişme de paranın kullanılmasıyla hızlanmıştı. Başlangıçta oldukça masum ve kullanışlı olan bu araç kapitalizmin gelişmesine yol açacaktı(Zelmanovitz, 2016: 56-57).

Ünlü filozof Aristo için önemli olan iyi bir hayat yaşamaktır. Para kazanmak ve servet biriktirmenin iyi bir hayat için uygun amaçlar olmadığını düşünüyordu. Para yalnızca bir değişim aracıydı. Aristo ev geçimini sağlamak için kazanılan paranın doğal olduğunu ileri sürüyordu. Para kazanmak ve kâr elde etmek bir amaç haline geldiğinde bu doğallık bozuluyordu. Aristo doğal olan ticaret için adil fiyat doktrini geliştirmişti. Doğal olan ticaret sırasında belirlenen adil fiyatlar toplumun iyiliğini ve herkes için iyi bir yaşamı garantiliyordu (Zelmanovitz, 2016:58; Mele ve Schlag, 2015: 105).

Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışına kadar geleneksel toplumları bir arada tutan en önemli unsur din olmuştur. Bu bağlamda, Eski Ahit (Tevrat) olarak ifade edilen kutsal metinler Museviliğin esaslarını oluşturmaktadır. Eski Ahit karşısında İncil ise Yeni Ahit olarak adlandırılmıştır. Eski Ahit Hıristiyanlar tarafından Yeni Ahit'in arka planı olarak görülmektedir. Hıristiyanlara göre Eski Ahit anlaşılmadan, Yeni Ahit'in (İncil'in) anlaşılması mümkün değildir. Eski Ahit ve Yeni Ahit birbirine tezat özellikler taşımaktadır. Musevilik

oldukça dünyeviyken, Hıristiyanlık öte dünya bilincine sahiptir. Kitabı Mukaddes olarak bilinen Hıristiyanların kutsal kitabı Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki kaynaktan oluşmaktadır.

Hazreti İsa ortaya koyduğu ve İsevilik olarak bilinen görüşleriyle oldukça dünyevi olan Museviliğe manevi bir boyut eklemeye çalışmıştır. Bu yüzden, oldukça dünyevi bir din olan Museviliğin anti-tezi olarak İsevilik (Hıristiyanlık) bir sevgi dini olarak ortaya çıkmıştır. Hazreti İsa'nın ortaya koyduğu şeriatta iki büyük emir bulunmaktadır. Birinci emir, "Allah'ı bütün kalbinle seveceksin" iken, şeriattaki ikinci emir "Komşunu kendin gibi seveceksin"dir. İseviliğe göre kötülüğün karşısında, iyiliğin ve sevginin gelişmesi Dünya'da Tanrı'nın görünürlüğünü arttırmaktadır. Orta Çağ'da Hıristiyan din adamları kaynağı Hristiyan kültürü olan ve Hazreti İsa'nın dünya görüşünü yansıtan kutsal bir ekonomi kurmaya çalışmışlardır.

Hıristiyan din adamlarının ticarete bakışının nasıl bir evrim geçirdiği incelendiğinde, en eski Kilise babalarının ticari hayata ve tüccarlara karşı oldukları görülür. En eski Kilise babaları tüccarların tüm ticari kazançlarını gayri meşru olarak görüyorlardı. Bu düşüncelerinin iki kaynağı vardı. Birincisi, bir tüccar para kazanmak ve kâr elde edebilmek için her türlü kötü davranışı sergilerdi. İkincisi, tüccarlar Tanrı'nın varlığını unuttukları gibi ruhları para hırsıyla kirlenmekteydi. Eski Kilise babalarına göre hiçbir Hıristiyan tüccar olmamalıydı. Çünkü; ticaretin temelinde sahtekârlık ve dolandırıcılık bulunuyordu. Tüccarlar toplumun bütünlüğüne zararlı insanlar olarak kabul ediliyordu.

Teolojik bir temeli bulunan Kutsal ekonominin paylaşmaya, dayanışmaya ve fedakarlığa dayalı bir ekonomik sistem olmasına çalışılıyordu. Hıristiyan inanç sistemine dayanan Kutsal ekonomide en önemli kriter yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasıydı. Adalet temelli olan Kutsal ekonomide bir kişinin kişisel çıkarı için ve kâr elde etmek için ticaret yapması ise günah olarak kabul ediliyordu. Egoizme dayalı bir ekonomik sistemin mümkün olmadığı ve sürdürülemez olduğu düşünülüyordu. Din adamları tıpkı günümüzdeki ekonomistler gibi ticarete dayalı sistemin iyi işlemesi için kutsal metinlere bağlı kalarak iktisat politikaları geliştirmeye çalışmaktaydılar. Monarşiyle birlikte ekonominin, ticaretin ve para sisteminin meşruiyetini sağlayan unsur Hıristiyan inanç sistemiydi(Singh, 2022: 10-12).

Ortaçağ Avrupası'nda feodal sistem egemendi. Feodalizmde üretim şekli tarımsal üretime dayalıyken, zenginliğin ölçüsü toprak sahipliğiyle ölçülürdü. Ortaçağda en zengin ve güçlü kurum ise Kiliseydi. Kilise hızlı bir şekilde zenginleşirken ekonomik öneminin manevi önemine karşı ağır basmaya başladığı görülüyordu. Otoriter bir kurum olan Kilisenin bilimsel gelişmelere, yeni hakikat arayışlarına, ilerleme düşüncesine, hatta yardıma muhtaç yoksul insanlara karşı çok kötü bir tutum sergilediği görülmekteydi. Kilisenin zenginliği ile misyonu arasında büyük bir çelişki bulunmaktaydı. Feodal sistem kapitalizme göre oldukça verimsiz bir ekonomik sistemdi. Feodal sistem toprak mülkiyetini daha verimli olan çalışan sınıflara değil, toprak mülkiyetini güç kullanarak ellerinde tutan aristokratlara veren despotik bir örgütlenmeye dayanıyordu(Huberman, 2017:24).

Feodalizmin hüküm sürdüğü dönemde şehirlerde ticaretin yaygınlaşmasıyla tüccar sınıflarla birlikte yeni bir servet türü ortaya çıkmıştı. Bu yeni servet türü para sermayesiydi. Şehirlerde ticaret büyüdükçe iş bulmak ümidiyle kırdan şehirlere daha fazla insan göç ediyordu. Bu süreç içerisinde şehirlerde zenginleşen tüccarların özgürlük ve demokratik yönetim talepleri daha da arttı. Şehirlerin yönetimini tedricen ellerine geçirdiler. Yeni bir servet

türü olan para sermayesi yükselen orta sınıfa yönetime katılma fırsatı veriyordu. Şehirlerdeki tüccarlar özgürce iş yapmak istiyorlardı. Bunun için ticaretin önündeki bütün engellerden kurtulmak, şehirlerde daha özgür ve demokratik bir yönetim kurmak istiyorlardı(Huberman, 2017:39-41).

Yozlaşan Kilise kurumuna karşı yapılan Dinde Reform hareketinin arkasında yükselen orta sınıfların olduğu görülüyordu. Avrupa'da yükselen orta sınıf feodalizme ve güçlü kurumu olan Kiliseye karşı başkaldırıyordu. Protestanlar ticari faaliyetleri Katolikler gibi günah olarak kabul etmiyor, hatta iş adamlarının kârının helal/meşru olduğunu ileri sürüyorlardı. Böylece Protestanlar geleneksel Hristiyanlık dininin ticari faaliyetlere bakışını kapitalizmin gelişmesi için revize ettiler. Oldukça rasyonel olan Protestanların çalışma disiplini, kazandıkları paraları tüketime değil şirketlerine yeni yatırım olarak ayırmaları, dürüst ticaret ahlakları ve erdemli olmaları kapitalizmin meşruiyetini sağlamaktaydı(Huberman, 2017: 84).

Ortaçağda aşırı düzenlenmiş kuralları ve yönetmelikleriyle lonca kurumunun modası geçmiş, ömrü tamamlanmıştı. Loncalar serbest piyasa sisteminin ve endüstrinin gelişmesine engel oluyordu. Loncaların yıkılması gerekiyordu. XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında Ortaçağ'ın lonca sistemi ve bağımsız zanaatkarları yok olma sürecine girdi. Onların yerini kapitalist-tüccara bağımlı bir ücretli sınıf aldı. Böylece, sanayi devriminin ve fabrika sisteminin yolu açılmış oldu. Ortaçağın sonlarına doğru en önemli gelişme orta sınıfların, yani burjuvaların güçlenmesi ve şehirlerdeki yönetimi tedricen ellerine geçirmesiydi. Yönetimi ellerinde bulunduran aristokrasi ise sürekli güç kaybediyor, hiç istemeden yönetimi yeni yükselen orta sınıfa burjuvalara bırakıyordu.

Ortaçağda Katolik din adamları Aristo tarafından ortaya atılan adil fiyat teorisini geliştirmeye çalışmışlardı. Bu teoriye göre bir mal için adil fiyat o malın üretim maliyetine göre belirlenmekteydi. Bir fiyat adil fiyatın üstünde veya altında değerlendirildiğinde adaletsizlik ortaya çıkmaktaydı. Bir tüccar adil fiyatın üstünde bir fiyat belirlediğinde tüketiciler mağdur olmaktadır. Fiyat adil fiyatın altında olduğunda ise tüccar mağdur olmaktadır. Ortaçağda din adamları ahlaki ve ılımlı bir kâr oranını kabul edilebilir buluyorlardı. İhtiyaçların karşılanabilmesi ve sosyal düzenin korunabilmesi için girişimcinin amacı para kazanmak veya zengin olmak değil, topluma faydalı mal ve hizmet üretmek olmalıydı.

Ortaçağ öğretilerine göre ticaret diğer iktisadi faaliyetler gibi meşru olarak kabul ediliyordu. Ancak bunun için ticari faaliyetlerin dikkatli bir şekilde incelenmesi ve belirli sınırlar içerinde tutulması gerekiyordu. Ortaçağın son dönemlerinde ticaret ahlaki olarak nötr olarak kabul ediliyordu. Fakat ticaretin çok kolay bir şekilde ahlaki olmayan davranışlarla kötü bir alana kayabileceği de biliniyordu. Ortaçağın sonlarında Batılı Hıristiyan düşünürler ticari konularla ilgili oldukça sofistike bir yaklaşım geliştirmişlerdi. Bu düşünürler eski Kilise babalarından farklı olarak ticaretin insanları canlı ve dinamik tuttuğunu kabul ediyorlardı. Kentlerde özgür bir ortamda gelişen ticaret büyük bir zenginliğe ve özgürlüğe yol açmaktaydı.

17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kâr elde etmek için çalışmanın günah olmadığı, hatta insanların onurlu bir şekilde yaşamasını sağladığı düşünülmeye başlanmıştı. Günah ve ayıplanacak davranışın sınırsız bir kâr hırsı olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Protestan liderler kâr elde etme ilkesini zorunlu bir ilke olarak görüyorlardı. Ancak, kâr elde etme

ilkesi uygun yöntemlerle toplumsal refaha yol açacak şekilde sınırlandırılmalıydı. Martin Luther ve John Kalvin gibi Protestan liderler girişimci sınıfların gelişmesini destekleyecek bir ahlak sistemi kurmuşlardı. Kısa bir süre içinde Batı Avrupa'da kapitalizm Kalvinizmin bir formu haline gelmişti. Bir tüccar adil fiyat teorisini izlemeyerek, kâr elde etmek için piyasa koşullarına ve piyasa güçlerine göre fiyat belirlediğinde hızlı olarak servet sahibi olabilmekteydi.

Bir tüccarın hızlı bir şekilde büyük servet sahibi olması, ekonomik başarı elde etmesi ve statüsünü iyileştirmesi ortaçağın statükocu olan düşüncesine göre kabul edilemez bir davranıştı. Ancak, modern ekonomi biliminin ortaya çıkışıyla, Adam Smith gibi Aydınlanma düşünürlerinin eserleriyle adil fiyat olgusu ortadan kaybolmuştu. Girişimciler arasında topluma faydalı mal ve hizmet üretme amacı para kazanma/kâr elde etme hedefine dönüşmüştü. Bunun sonucunda, ticaret faaliyetindeki doğallık da bozulmuştu. İnsanlar arasında paraya ve çıkara dayalı ilişkiler yaygınlaşmaya başlamıştı. Laisse-faire kapitalizminin doğuşuyla birlikte, geleneğe dayalı olan lonca sistemi ömrünü tamamlamış ve yıkılmıştı. Dayanışmacı bir ekonomik organizasyon olan lonca sisteminin yerini, daha verimli olan rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi almıştı.

İktisadi düşünce literatüründe modern kapitalizmin ve ekonomi biliminin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı, abidevi olan eserin yayınlanmasıyla doğduğu kabul edilmektedir. Modern ekonomi bilimi Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde doğmuştur. Modern ekonomi teorisinin ortaya çıkışıyla bir malın denge fiyatının piyasa sisteminde piyasa güçleri tarafından yani, hem arz (üreticilerin oluşturduğu) hem talep (tüketicilerin oluşturduğu) tarafından belirlendiği kabul edilmiştir. Böylece, adil fiyat olgusu modern ekonomi teorisinin ortaya çıkışıyla piyasa sisteminde mekanik olarak belirlenen denge fiyatı olgusuna dönüşmüştür. Aydınlanma düşüncesinin seküler ikliminde modern ekonomi bilimi mekanistik Newtoncu yaklaşımı benimseyerek sekülerleşmiş ve Hıristiyan dininden ayrılmıştır(Mele ve Schlag, 2015: 107).

Adam Smith İskoç Aydınlanma düşünürü olarak ticari hayatın ahlaki olduğunu ileri süren modern yaklaşımın tam başlangıcında yer almaktadır. Aydınlanma düşünürü olarak Adam Smith bir ahlak ve kültür devrimine de yol açmıştır. Smith Ahlak Bilimleri Fakültesini, Ticaret ve Finans Fakültesine dönüştüren kutsal bir kişi olarak görülmektedir. Smith ticaretin erdemlerini ve kâr elde etme ilkesinin faydalı güçlerini anlatan laissez-faire kapitalizminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Smith'e göre kâr elde etme ilkesi (kişisel çıkar duygusu) insan doğasında bulunan bazı özellikler sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlu doğal olan bu dürtüleri sonucunda ticari mübadele ile durumunu iyileştirmeye çalışmaktadır. Kişisel çıkar duygusuyla ticaret yapan insanlar da toplumda zenginliğin ve özgürlüğün artmasına yol açmaktadır.

Aynı zamanda bir teolog olan Adam Smith sosyal ve ekonomik kurumların Tanrı'nın bir eseri olduğunu düşünmekteydi. Tanrı insanlara bir "doğal özgürlük sistemi" sunmuştu. Smith'e göre Tanrı tarafından sunulan doğal sistem "serbest ticarete dayalı sistem"di, yani laissez-faire kapitalizmiydi. Smith'in kurucusu olduğu ekonomi bilimi de bir "Zenginlik Bilimiydi". Smith Avrupa'da laissez-faire kapitalizminin bir doğal özgürlük sistemi olduğunu, evrensel zenginlik formülü sunduğunu ileri sürmekteydi. Smith eserinde kişisel çıkarı bir günah olmaktan çıkarmış, erdemli bir davranışa çevirmişti. Abidevi olan eserinde kişisel

çıkar, rekabet, özgürlükler, iş bölümü ve uzmanlaşma, sağlam bir ulusal para, sermaye birikimi, tasarruf, güçlü ama sınırlı bir devlet gibi ilkelerin ekonomik büyümeye, yani zenginliğe yol açtığını ileri sürüyordu.

Adam Smith abidevi eserinde laissez-faire kapitalizminin sıradan insanlar için bile bir finansal bağımsızlık imkânı sunduğunu anlatıyordu. Protestanların savunduğu doğal teoloji Batı'da oldukça şiddetli geçen din-bilim çatışmasının aşılmasına yol açarak modern bilimlerin gelişmesini sağlayan önemli bir faktör olmuştu. Aslında bir teolog olan Adam Smith Ulusların Zenginliği (1776) adlı eserini yayınlamasından sonra ekonomi biliminin Isaac Newton'u olarak da kabul edilmeye başlanmıştı. Smith'e göre evrende Tanrı tarafından yaratılmış, Tanrı'nın tasarımı olan ve uyum içerisinde işleyen bir doğal düzen bulunmaktaydı. Laissez-faire kapitalizm modeli de Isaac Newton'un tasvir ettiği Güneş sistemi modeline benzer şekilde, bir makine veya saat gibi mükemmel bir şekilde çalışıyordu (Hengsmentel, 2023:114-116-123).

Smith ılımlı ve rasyonel bir dinin ticaretin gelişmesini sağladığını kabul ediyordu. Tanrı insanlara mutluluğa, refaha ve özgürlüğe ulaşmaları için ahlaki davranış kurallarını da sağlamıştı Yani, Tanrı ideal bir ticarete dayalı toplum için gerekli olan ahlak ilkelerini açıklamıştı. Smith'in kapitalizm için açıkladığı ahlak ilkeleri Protestanlara aitti. Kapitalist girişimciler kişisel çıkar, özgürlük, rekabet gibi Protestanlara ait ilkelerle hareket ettikleri takdirde mükemmel bir şekilde işleyen ve toplumsal refahı maksimize eden laissez-faire kapitalizm modeli ortaya çıkmaktadır. Smith geliştirdiği Klasik Modelinde paranın bir ödeme aracı olarak yaygınlaşmasının, ekonomik özgürlüklerin ve özel mülkiyetin getirmiş olduğu bazı dezavantajlar olduğunu da kabul etmekteydi. Bunlar çıkara dayalı sosyal ilişkilerin yaygınlaşması, egoizmin ve eşitsizliklerin artmasıdır.

Neoklasik İktisat Teorisinin Liberal Kapitalizmin Formal Teorisi Olması

Avrupa'da orta sınıfların daha fazla demokrasi, istikrarlı bir ulusal para ve fiyat düzeyi, istikrarlı mülkiyet hakları, ekonomik ve siyasi haklar istemesi, güçlenmeleri Hıristiyanlık öğretilerine karşı ağır bir baskı oluşturmaktaydı. Martin Luther tarafından yapılan Dinde Reform hareketi bir tekel konumunda olan Katolik Hıristiyan dinine ve kurduğu ahlaksız düzene büyük bir zarar vermişti. Martin Luther dinde reform hareketinde yükselen orta sınıfları desteklemişti. Kurduğu ahlak sisteminde meslek sahibi olmanın, çalışmanın ve kişinin kendisini işine adamasının önemini ortaya koymuştu. Ayrıca, Luther birey ile Tanrı arasındaki ilişkiye hiç kimsenin karışamayacağını ileri sürüyordu. Dindarlık kişinin vicdanının gelişmesiyle ilgiliydi.

Kişinin kutsal kitabı ana dilinde okuyarak da dindar olabileceğini savunuyordu. Martin Luther'in buna benzer görüşleri Protestanlar arasında rasyonalizmin ve bireyselliğin gelişmesini sağladı. Luther gibi Protestanlığın en önemli kolu olan Kalvinizm mezhebinin kurucusu John Kalvin girişimcilerin aleyhinde olan geleneksel dini yaklaşımları revize etti. John Kalvin girişimcilerin kar elde etme ilkesinin meşru bir ilke olduğunu vurguluyordu. Kalvinizme göre dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşruydu, girişimcinin seçilmiş bir kişi olduğunu gösteriyordu. Yani, dürüst bir yolla kazanılan zenginlik meşru olduğu gibi girişimcinin Cennete alınacağını ifade eden bir kurtuluş işaretiydi. Bu bağlamda, Protestan ülkelerde başarılı iş adamlarının seçilmiş kutsal kişiler olduğu düşünülmektedir (Oslington, 2023: 173-175).

1776 ve 1789 yıllarında yapılan ikiz devrimler orta sınıflar öncülüğünde yapılmıştı. 1776 yılında Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı abidevi eserini yayınlayarak sanayi devriminin başladığını, piyasa ekonomisinin ve modern ekonomi biliminin doğduğunu ilan ediyordu. "Ulusların Zenginliği" eserinde açıklanan ihracata dayalı sanayileşme modeli İngiltere'ye üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk vizyonu sağlamıştı. Serbest ortamda ticareti, istikrarlı bir ulusal parayı, mülkiyet haklarını ve hukukun üstünlüğünü, liberalizmi savunan burjuvaların önü açılırken, geleneği temsil eden aristokrasiyle birlikte feodal sistem yıkılmaktaydı. 1789'da yapılan Fransız Devrimiyle feodalizm, aristokrasi ve monarşiye dayalı olan despot yönetimler yıkılmıştı. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal haklar ve Cumhuriyete dayalı yeni yönetimler yükselen orta sınıflar tarafından kabul edilmişti(Zafirovski, 2011: 20-22).

Kapitalizmin kurucu babası olan Adam Smith evrensel insan doğasının en önemli eğiliminin durumunu iyileştirme arzusu, yani çıkar düşüncesi olduğunu ileri sürüyordu. Adam Smith bir İskoç Aydınlanma düşünürü olarak geleneği temsil eden Katolik Hıristiyan ilahiyatına ve statükocu yaklaşımına karşı çıkıyordu. Smith'in ve diğer Aydınlanma düşünürlerinin katkılarıyla kişisel çıkar ayıplanacak veya günah olarak kabul edilecek bir duygu olmaktan çıkmış, bir erdem haline gelmişti. Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) adlı eserinde tasvir edilen ticari hayatın kültürel kaynağında bulunan değerler Protestanlara aitti. Protestanların iş disiplini, rasyonel ekonomik hesaplama yapabilmesi, çalışkanlığı, tasarruf alışkanlığı ve kazandıkları kârları şirketlerine yatırması sermaye birikimini hızlandırmıştı.

Adam Smith abidevi eserinde demokratik endüstriyel toplumların zenginliye yol açacağını ileri sürmekteydi. Protestanlığın önemli modernleştirici etkileriyle girişimcilik kültürü hızla gelişerek İngiltere'nin sanayi devrimi yapmasında önemli bir faktör oldu. Kişisel çıkar düşüncesiyle rasyonel kararlar alan ve kârını maksimize eden Protestan burjuvalar sanayi devrimini gerçekleştirmişti. Modern kapitalist zihniyete sahip olan Protestan burjuvaların bilimsel, rasyonel ve dinamik olarak hareket ettikleri görülüyordu. İktisadi düşüncenin ve iktisadi göstergelerin evrimi başta İngiltere olmak üzere Hıristiyan Batı medeniyetindeki kültürel değişimi gözler önüne seriyordu. Aydınlanma düşüncesi seküler ikliminde ticari hayatın Hıristiyan diniyle olan organik ilişkisi hızla azaldı(Zafirovski,2011:68-70).

Doğa bilimleri içerisinde en büyük devrim fizikte ortaya çıkmıştı. Özellikle Newton keşfettiği hareket ve çekim yasalarını matematiksel olarak da ifade etmişti. Fizikte yapılan devrimsel buluşlar Avrupa'da büyük hayranlıkla karşılanmıştı. Avrupalılar Newton'un buluşlarıyla yeni ve daha güzel bir Dünyanın kurulabileceğini görmüşlerdi. Dolayısıyla, öncü iktisatçılar ekonomi bilimini matematik kullanarak doğa bilimi formuna veya kalıbına sokmayı amaç haline getirmişlerdi. İktisat düşüncesi bu akademik iklimin içinde Aydınlanma düşüncesinin metodlarıyla gelişmekteydi. İlk iktisatçılar kendilerini doğa bilimciler ile özdeş tutmak için çok sabırsızdılar. Ayrıca, Adam Smith'den sonra gelen tüm öncü iktisatçılar Aydınlanma düşüncesi ile çok yakın kişisel ve entelektüel ilişki içerisindeydiler.

Bu gelişmelerin sonucunda, 19. yüzyıl içerisinde ekonomi bilimi gittikçe sekülerleşerek ve dinden ayrılarak bir doğa bilimi formuna girmekteydi. 19. yüzyıl içerisinde bütün öncü iktisatçılar ampirist yöntemleri benimsemekteydiler. Öncü iktisatçılar bilimsel ilerleme düşüncesini ve Aydınlanma düşüncesini iktisat teorileri aracılığıyla topluma yaymayı amaçlıyorlardı. Dolayısıyla, sosyal bilimci olmalarına rağmen doğa bilimcileri gibi ahistorik

bir tavır takındılar. Böylece, tüm zaman dilimlerinde ve her coğrafyada geçerli sosyal ilkeler ve yasalar bulmayı hedefliyorlardı. Böylece doğa bilimcilerinin göstermiş olduğu başarılara ulaşabilmeyi amaçlıyorlardı. David Ricardo'dan sonra gelen ana akım iktisatçılar doğa bilimlerdeki teorik modelleri kopyalamaya başladılar.

Ancak, 1850-1860'larda Avrupa'da Klasik İktisat Okulu ve laissez-faire kapitalizmi ağır bir krize girmişti. Klasik İktisat Okulu üyeleri bir malın değerini belirleyen faktörün üretimde kullanılan emek miktarı olduğunu, yani bir malın fiyatını arzın (işgücü maliyeti) belirlediğini ileri sürüyorlardı. David Ricardo ve John Stuart Mill gibi meslektaşları iktisat bilimini ve laissez-faire kapitalizmini tehlikeli bir yola sokmuşlardı. Karl Marx Klasik iktisatçıların geliştirdiği Emek Değer Teorisini kullanarak iktisat bilimine ve kapitalizme bir saldırı başlattı. Çünkü, kapitalist girişimciler emek tarafından üretilen artık değere kâr ve faiz olarak haksız yere el koyuyorlardı. Bu bağlamda, iktisat bilimindeki ve laissez-faire kapitalizmindeki ağır krizin sebebi, Karl Marx ve Friedrich Engels'in işçi sınıfların ayaklanmaları için 1848 yılında yayınladığı Komünist Manifesto olmuştu.

İktisat bilimini ve laissez-faire kapitalizmini kurtaracak yeni bir epistemoloji Marjinalist Devrimle geldi. Carl Menger öncülüğünde 1871 yılında bir gurup iktisatçı tarafından Avrupa'da Marjinalist Devrim başlatıldı. Marjinalistler olarak bilinen Carl Menger, Leon Walras ve Stanley Jevons 1871 yılında "marjinal fayda" ilkesini keşferek yeni bir epistemoloji geliştirdiler. Marjinalistler olarak bilinen bu iktisatçılar evrensel ekonomi kanunları olduğunu ve bir malın değerinin marjinal fayda, yani tüketici talebi tarafından belirlendiğini savunuyorlardı. Ayrıca, Marjinalistler insan doğasının atomistik ve egoist homo-economicus karakteri gibi olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu iktisatçılar gurubu ekonomi biliminin temel paradigması olan Neoklasik okulun kurulmasını ve gelişmesini sağladılar.

Marjinalist iktisatçılar Karl Marx'ın emek değer teorisini kullanarak elde ettiği "artık değer" teorisine karşı sübjektif "marjinal fayda" teorisini geliştirerek sert bir cevap vermişlerdi. Marjinalist iktisatçılara göre bir malın değerini arz değil, marjinal fayda yani tüketici talebi belirlemekteydi. Kapitalistlerle ilgili olumsuz olan önyargılar yıkılmaktaydı. Sermaye sahipleri (kapitalistler), tüketicilerin değer verdiği malları üreten topluma faydalı insanlardı. Öncü Marjinalist iktisatçılar bir pozitif sermaye teorisi geliştirmişlerdi. Pozitif sermaye teorisine göre sermaye ve sermaye sınıfları topluma faydalıydı, yaşam standartlarının yükselmesine yol açmaktaydı. Taşıdıkları maceraperest özellikler bakımından girişimci kapitalistler aristokratlardan, din adamlarından ve çalışan sınıflardan daha üstün insanlar olarak kabul edilmeye başlanmışlardı.

Kapitalist girişimciler şirket veya banka kuruyor, ucuz girdileri kullanarak katma değeri yüksek ürünler geliştiriyor, bu arada kaynakları verimli olarak kullanıyor, istihdam yaratıyor, çalışanların maaşlarını ödüyor, vergi veriyor, nihayetinde şirketleri veya bankaları piyasanın evrim sürecinde başarılı olduğu takdirde kâr ve faiz geliri elde ediyorlardı. Yani, Karl Marx'ın artık değer teorisiyle ileri sürdüğünün tam tersine, kapitalistlerin kazandığı kâr ve faiz gelirleri meşru gelirlerdi. Çalışan sınıflar ise çalıştığı kurumun batma riskini üstlenmeden, her ay düzenli olarak ve hiç beklemeden maaşlarını alıyorlardı. 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Marjinalist devrimle Neoklasik iktisat teorisi doğmuş, liberal kapitalizmin meşru bir ekonomik sistem olduğu da ortaya konulan güçlü argümanlar sayesinde kabul edilmişti.

Bu bağlamda, 19. yüzyılın sonlarında öncü bir Neoklasik iktisatçı olan Alfred Marshall'ın katkılarıyla bilimin adı "politik iktisat" yerine "ekonomi" olarak değiştirildi. Ekonomi biliminin doğa bilimi kesinliğine sahip bir bilim dalı olduğu kabul edilmişti. Ekonomi (Economics) teriminin kökünde estetik, matematik ve etik kelimeleri bulunuyordu. Marshall bir devrimci değil, sentezciydi. Karl Marx'ın çok büyük zarar verdiği Klasik iktisat düşüncesini Marjinalist ilkelerle birleştirerek Neoklasik okulun tanınmasını sağladı. Klasik İktisat Okulundan arz eğrisini, Marjinalistlerden talep eğrisini elde etti. Marshall'a göre bir malın değerini hem arz (işgücü maliyeti) ve hem talep (marjinal fayda) birlikte belirliyordu. Ekonomi bilimi Marshall'ın katkılarıyla saygın ve itibarlı bir meslek haline gelmişti. 19. yüzyılın sonlarında ekonomi dernekleri, bilimsel dergileri ve ekonomi bölümleri açılmaya başlanmıştı.

Alfred Marshall laissez-faire kapitalizminin, girişimcilik, rekabet ve özel mülkiyet gibi unsurlarının medeniyete yol açtığını düşünüyordu. Sermaye ve sermaye sınıfları faydalıydı, yaşam standartlarının yükselmesine yol açıyordu. Sermaye ve sermaye sınıfları olmaz ise insanlığın karanlığa, yani bir felakete doğru sürükleneceğini düşünüyordu. Bu yüzden, özel mülkiyet, sermaye sınıfları, özgürlükler ve rekabet gibi unsurların bulunmadığı Sosyalizme karşı çıkıyordu. Ayrıca, Marshall erken aşamalarında kapitalizmin, çalışan sınıflar için çok çetin bir ekonomik sistem olduğunu da kabul etmekteydi. Sanayileşme yarışında lider bir ülke olabilmek yatırımların ve ekonomik büyümenin sürdürülmesine, yani kapitalistlerin kazandığı kârlara bağlıydı. Ancak, kapitalistlerin kazandığı kârlar ile ücretler arasında negatif bir ilişki bulunuyordu.

Marshall'a göre laissez-faire kapitalizminin erken aşamalarında sermaye biriktirebilmek için serbest girişim çok hızlı ve haşin bir şekilde gelişmişti. Bu sermaye birikim süreci yoksullara ve çalışan sınıflara karşı çok acımasız olarak gerçekleşmişti. Laissez-faire kapitalizmi Avrupa'da sınıfsal çatışmaların ve eşitsizliklerin artmasına yol açmıştı. Ancak, Marshall 19. yüzyılın sonlarında İngiltere'de sermaye sahiplerinin/kapitalistlerin şövalyeleşmekte olduklarını ve yoksullara karşı hayırsever bir tutum geliştirdiklerini düşünüyordu. Ona göre sermaye sınıflarının toplumun iyiliğini düşünmeleri ve toplumsal iyiliğe katkıda bulunmaları yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasına yol açmaktaydı. Başarılı iş adamlarının özel bir misyonu olan kutsal kişiler oldukları düşünülüyordu. Bu düşüncenin kültürel kaynağı ise Katoliklik değil, Protestanlıktı (Hunt ve Lautzenheiser, 2016: 440-441).

19. yüzyılın ikinci yarısında Charles Darwin Evrim Teorisiyle ilgili kitaplarını yayınlamıştı. Darwin'in Evrim Teorisine göre doğada yaşam için bir mücadele yapılıyordu, bu mücadele sonucunda en iyiler ve uyum sağlayanlar hayatta kalıyordu. Herbert Spencer bu görüşü sosyal hayata uygulayarak "Sosyal Darwinizm" akımını geliştirdi. Spencer'a göre hayatta kıt kaynaklar için yapılan mücadele kaçınılmaz ve oldukça yararlıydı. Bu mücadele sonunda toplumsal ve ekonomik ilerleme gerçekleşiyordu. Dolayısıyla, sosyal hayatta rekabet olmadığında toplumsal ve ekonomik ilerleme yavaşlıyordu. Sosyal Darwinizm kısa bir süre içinde kapitalizmin ve iktisat biliminin dünya görüşü haline geldi. Rekabet ve özel mülkiyet kapitalizmin verimli bir ekonomik sistem olmasına yol açıyordu.

Bu yıllarda kıt kaynakların verimli olarak kullanılmasının toplumun iktisadi olarak ilerlemesine yol açacağı bilinmekteydi. Bunu da ancak üniversitelerden yetişen modern profesyoneller yapabilirdi. Din adamları ekonomi bilimi veya diğer sosyal bilim dalları

hakkında bilgisi olmayan, buna rağmen toplumu yönlendirmeye çalışan körlere benzetilmekteydi. Batı'da gerçekleşen bu seküler uyanışın sonucunda iktisatçıların büyük çoğunluğu ekonomi biliminde pozitif ve normatif ayrımını benimsediler. Ekonomi biliminin tıpkı doğa bilimleri gibi pozitif bir bilim dalı olduğu, yapılan iktisadi çalışmaların da değerlerden bağımsız olduğu kabul edilmiş oldu. Gelir eşitsizliği, ahlak, yoksulluk, sosyal adalet gibi konular normatif alanda tartışılmaya başlandı.

Öncü Neoklasik iktisatçıların metafizik görüşüne göre verimli olan bir ürün, şirket, politika, ekonomi veya üretim şekli aynı zamanda iyidir. Verimli olmayan bir ürün, üretim şekli, ekonomi veya şirket ise kötüdür, piyasanın evrim sürecinde yok olur gider. Gerçekten de son iki yüz yıldır iktisatçılar tarafından benimsenen bu baskın ve ortak görüş, aynı zamanda iktisadın normatif tarafı olarak kabul görmüş ve yerleşmişti. Ana akım iktisatçılar tarafından benimsenen ortak görüşe göre iyilik ve kötülük verimlilik (kârlılık) bağlamında değerlendirilmekteydi. Bu bağlamda, Sosyal Darwinizm dünya görüşünden etkilenen Amerikalı milyarderler piyasanın evrim sürecinde başarılı olan ve kâr eden şirketleri olduğunu işaret ederek, zenginliklerinin meşru olduğunu ileri sürmekteydiler.

Neoklasik iktisatçılar rekabetçi piyasaları sınırlayacak veya piyasaların işleyişini bozacak devlet müdahalesine karşı çıkıyorlardı. Piyasalara yapılan devlet müdahalesi veya kültür gibi sosyal unsurlar piyasaların işleyişini bozan sürtünme etkisine benziyordu. Kıt olan kaynakların verimli olarak kullanılması ve ekonomik performansın yükselmesi toplumun rasyonelleşme eğilimine bağlıydı. İnsanlar iktisadi olarak hesaplayıcı ve rasyonel bir karakter olan homoeconomicusa (iktisadi insan) doğru olumlu bir evrim geçirdikçe ekonomik performans da artıyordu. İktisadi olarak hesaplayıcı ve rasyonel olarak hareket eden homoeconomicusun yaygınlaşması paraya dayalı modern bir ekonominin gelişmesini de sağlıyordu. Ayrıca, her zaman çıkarlarını maksimize eden, yani rasyonel olarak hareket homoeconomicus karakteri ideal bir ekonomik sistemi garantilemekteydi

Günümüzde ana akım iktisatçıların en önemli rolü piyasaların işlemesi ve ekonomik performansın arttırılması için teknik bilginin üretilmesidir. Ana akım iktisatçılar bu bakımdan mühendisliğe benzeyen mesleki sorumluluklarını yerine getirirler. İnsanoğlunu karanlıktan aydınlığa çıkaracak bir perspektif sunmaya çalışırlar. Ürettikleri teorik ve ampirik modelleriyle Newton veya Einstein'ın rolünü üstlenirler. Bu bağlamda, Kıta Avrupası ülkeleri ile Anglo-Sakson ülkeler arasında sosyal bilimlerde yöntemsel farklar olduğu görülmektedir. Anglo-Sakson ülkelerdeki sosyal bilimciler (başta iktisatçılar olmak üzere) araştırmalarında doğa bilimlerinin ampirik yöntemlerini kullanarak evrensel sosyal yasaları veya modelleri keşfetmeye çalışmaktadırlar. Doğa bilimlerinin ampirik yöntemlerini kullanarak sosyal ve iktisadi olayları açıklamayı ve kontrol etmeyi hedeflerler.

Ancak, Almanya gibi Kıta Avrupası ülkelerinde sosyal bilimciler yorumsalcı yöntemler kullanarak sosyal olayları anlamaya çalışmaktadırlar. Doğa bilimleri yöntemlerinden farklı yöntemler kullanan Kıta Avrupalı araştırmacılar sosyal bilimleri kültür bilimleri olarak tanımlamışlardır. Kişisel çıkar duygusundan daha önemli olan kültürün insan davranışı ve sosyal olaylar üzerindeki etkilerini araştırmaktadırlar. Anglo-Sakson ana akım iktisatçılar ise zamanlarının büyük bir kısmını matematiksel olan iktisadi modellerinin teknik özelliklerini geliştirmek, bu modelleri ekonometrik yöntemlerle tahmin etmek ve böylece

teorilerinin doğruluğunu test etmek için harcamaktadırlar. Doğruluğu ekonometrik bir yöntemle test edilmiş olan her bir model ekonominin farklı bir yüzünü aydınlatmaktadır.

Anglo-Sakson ülkelerdeki ana akım iktisatçılar soyut matematiksel model kurma metodolojileriyle rasyonelleşmeyi ve ekonomik performansı hızlandırmayı amaçlarlar. Bu bağlamda ana akım ekonomi biliminin temel paradigmalarının din de dâhil olmak üzere sosyal faktörlerle ilişkisi hemen hemen hiç yoktur. Ancak, ekonomi biliminin sosyal unsurlardan soyutlanarak mühendisliğe benzer bir teknik bilim dalına dönüşmesi önemli sosyal bilimciler tarafından çok eleştirilmektedir. Çünkü ekonomi biliminin pozitif boyutunun yanı sıra bir de normatif boyutu, yani değer yargılarının bulunduğu kültürel boyutu vardır. Ana akım ekonomi biliminin teknik bir bilim dalı olmasının yanı sıra, bir yandan da ahlak bilimi de olması önerilmektedir. Bu bakımdan ekonomi biliminin bir amacı da insanlara ahlaklı olanı öğretmek olmalıdır.

Bu yüzden ekonomik hedefler aynı zamanda, iyiliğe ve ahlaka katkıda bulunan hedefler olmalıdır. Ekonomik hedeflerle adaleti ve ahlakı geliştiren hedefler arasında bir çelişki olmamalıdır. Birçok önemli sosyal bilimciye göre modern iktisatçıların ekonomik performansın arttırılması dışında önemli bir rolü daha olmalıdır. Bu da ilahiyatçı veya teolog rolüdür. Günümüzde Batılı iktisatçıların bu bakımdan Martin Luther'in veya Thomas Aquinas'ın mirasçıları olmaları gerekir. Bu bağlamda iktisatçıların bir diğer mesleki sorumluluğu da modern seküler ekonomilerin daha insani, ahlaki ve adil olmalarının sağlanmasıdır. İktisatçılar teologlar gibi ekonomilerin ahlaki performansından da sorumludurlar.

Alman Tarihçi Okulu, İktisat Sosyolojisi ve Ordoliberalizm

Eski İktisat Sosyolojisinin en iyi eserlerini Max Weber yapmıştır. Weber yaptığı iktisat sosyolojisi araştırmalarıyla Neoklasik iktisat teorisini kültürel, kurumsal ve tarihsel bir temele oturtmayı başarmıştır. Neoklasik iktisatçılar analizlerine kültür, sınıf yapısı, tarih, ahlak, kurumlar gibi sosyal unsurları dahil etmemişlerdir. Ancak, ekonomiler sosyal bir dünyanın parçasıdır, ekonomik analizlere sosyal unsurların da dahil edilmesi gerekmektedir. Kültür, kurumlar, ahlak, tarih gibi sosyal faktörler ekonomileri etkiler. İktisat sosyolojisi araştırmaları ise Neoklasik teorinin ihmal ettiği sosyal faktörlerin analizini yaparak bu faktörleri liberal kapitalist modele dahil etmeye çalışır. Böylece, ekonomi ile toplum arasında bir entegrasyona ulaşılır. Bu bağlamda, iktisat sosyolojisi araştırmaları Neoklasik teorinin daha kolay bir şekilde uygulanmasının yollarını ortaya koyar.

İktisat ile sosyoloji arasında bir köprü kurulmasının gerekli olduğu çoğu araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Kıta Avrupalı sosyal bilimciler özellikle Alman iktisatçılar Neoklasik iktisat teorisini kapsayıcı bir sosyolojik bağlam içine yerleştirmeye çalışmışlardır. 19. yüzyılda çok etkili bir okul olan Alman Tarihçi Okulun öncü üyelerinden birisi Gustav Schmoller'dir. Schmoller Alman Tarihçi Okulun lideri olarak Carl Menger'in liderliğini yaptığı Marjinalist iktisatçılara karşı metodoloji hakkında bir yöntem savaşı yapmıştır. Schmoller aynı zamanda Alman halkının refahını arttırmak isteyen bir sosyal politikacıdır. Schmoller'in araştırma programı Eski İktisat Sosyolojisinin ilk versiyonu olarak kabul edilmektedir. 19. yüzyılın sonlarında doğan Eski İktisat Sosyolojisi Alman Tarihçi Okulunun köklerinden doğmuştur.

Schmoller'e göre Almanya'daki ekonomik sistemin kapitalizme dönüşümü tarihten, kültürden, ahlaktan, yani sosyal bağlamdan ayrılmış olan ana akım Neoklasik ekonomik teorisiyle yönetilmesi mümkün değildi. 1870-1880'lerde Schmoller'in liderliğinde Alman Tarihçi Okulun Anglo-Sakson ana akım iktisatçılara karşı yaptığı yöntem tartışması temelde ekonomi biliminin nasıl daha doğru çalışılabileceğiyle ilgiliydi. Matematiğin rolü, temel varsayımlar, tarih, kültür ve kurumlar tartışılan konular arasındaydı. Sosyologların sempati duyduğu Alman Tarihçi Okulu iktisadi çalışmaların tarih, kurumlar ve kültür gibi sosyal alanları içermesi gerektiğini savunuyordu. Alman Tarihçi Okuluna göre tarih, kültür ve kurumlar gibi sosyal unsurlar anlaşılmadan iktisadi olayları evrensel iktisat kanunları yardımıyla açıklamak mümkün değildi.

Ayrıca, Alman Tarihçi Okuluna göre her ülke için iktisat bilimi farklıdır. Çünkü, her ülkenin özgün olan sosyal bağlamı ekonomik gerçekleri belirlemektedir. Bir ülkenin sosyal bağlamı anlaşılmadan da iktisat bilimi yapılamaz. Alman Tarihçi Okulu her ülke için geçerli evrensel iktisat kanunları olamayacağını ileri sürmüştür. Bu yüzden, Alman Tarihçi Okulun önemli bir üyesi olan Schmoller etik ve sosyolojiyi kullanarak bir milli iktisat bilimi geliştirmeye çalışmıştır. Schmoller'e göre Alman ekonomisinin kapitalizme dönüşümünün anlaşılması ve bu dönüşümün toplum lehine yönetilmesi için sosyal bağlamı oluşturan unsurların araştırılması gerekmektedir.

Sosyal unsurların tarihsel ve evrimci bir perspektifle araştırılabilmesi için ahlaka ve tarihe odaklanılması gerekir. Gustav Schmoller'in geliştirdiği milli ekonomi biliminin merkezinde ahlak, yani değerler ve normlar bulunur. Ahlak, yani değerler ve normlar kültürün içinde gömülüdür. Bu yüzden, Schmoller tarihsel olduğu kadar sosyolojik (kültürel) bir yaklaşımı benimsemiştir. Milleti bir bütün haline getiren, sürekliliğini sağlayan en önemli şey kültürel mirasın yeniden üretilmesi ve aktarılmasıdır. Milleti oluşturan kültürel unsurlar başta devlet olmak üzere ortak bir dil ve tarihtir, ayrıca ortak bir geçmiş, ortak ahlak ve ortak olan fikirler dünyasıdır. Ancak zamanla laissez-faire kapitalizminin etkisiyle milli değerler değişir ve sosyal denge bozulur. Sosyal sınıflar arasında kavgalar ve siyasi çatışmalar başlar.

Tarihçi Okula göre bir toplumda çözülmeye yol açan faktörler arasında aile yapısının zayıflaması, kültürel yabancılaşmanın çoğalması, yurt ve tarih bilincinin azalması, dini ve etnik farklılıkların düşmanlıklara dönüşmesi, bireyselliğin yaygınlaşması, sınıfsal ve etnik eşitsizliklerin artması, orta sınıfların yoksullaşması, yüksek enflasyon sonucunda sosyal istikrarın bozulması gibi faktörler bulunmaktadır. Bunların sonucunda şiddetli bir siyasi ve sosyal kriz yaşanmaktadır. Sermaye ile emek sınıfları arasında toplumsal barışı sağlayan konsensus bozulmaktadır. Milletlerin batmasının ve yok olmasının bir nedeni toplumun çözülmesi ve bu ahlak krizinin yaşanmasıdır. Bu krizden kurtulmanın yolu kültür dünyasını geliştirmekti.

19. yüzyılın ikinci yarısında geniş halk kitlelerinin yoksullaşmasını gören Alman Tarihçi Okulu üyeleri laissez-faire kapitalizmiyle ilgili eleştirel görüşlerini açıklarken Morfoloji bilimini bir metafor olarak kullanmışlardır. Canlılar morfolojik olarak incelendiğinde vücudun içinde kan gibi sıvıların dolaşabildiği dolaşım sistemleri olduğu keşfedilmişti. Benzer şekilde ekonomilerde de mal ve para akımlarının dolaşacağı bir kurumsal yapıya ihtiyaç olduğu Tarihçi Okulun üyeleri tarafından düşünülmüştür. Ekonomilerdeki makro ve mikro

ekonomik ilişkiler bir vücudun içindeki dolaşım sisteminde olduğu gibi, bütünsel bir kurumsal ortam içinde gerçekleşmelidir. Tıpkı dolaşım sisteminde olduğu gibi bir ekonomide para ve mal akımlarının dolaşacağı kurumsal ortamın sağlanması için hukuk bilgisine ihtiyaç vardır.

Almanya'da Tarihçi Okulu 1940'ların sonlarında yerini Ordoliberalizm düşüncesine bırakmıştı. Alman Tarihçi Okulunun yaklaşımında tarih, kültür ve değerler temel kavramlardı. Tarih, kültür ve değerler ekonomik gelişmeyi ve ülkenin kapitalizme dönüşümünü etkilemektedir. Tıpkı Tarihçi Okul gibi Ordoliberalizm iktisat okulu da ana akım olan Klasik ve Neoklasik iktisat düşüncesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu Anglo-Saksonlardan oluşan Neoklasik iktisatçılar matematiksel formalizme dayalı metodoloji ile her ülke için geçerli ekonomi teorileri geliştirmişlerdi. Sosyal ekonomist olarak tanımlanan Ordo liberaller ise matematiksel formalizmden uzak durarak, hukuk bilimini kullanarak Almanya için sosyal piyasa ekonomisi modeli geliştirmişlerdi. Ordo teorisiyle serbest piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi" kavramını ikame etmişlerdi.

Almanca olan "ordo" teriminin İngilizce karşılığı "order"dir. Türkçe karşılığı ise "düzen" anlamına gelmektedir. Ordo teorisyenler Kıta Avrupası'nda yaşamış olan ekonomik sistemlerdeki varyasyonları çalışmışlardır. Böylece, Adam Smith'in İngiltere için öngördüğü laissez-faire ekonomik sistemden farklı bir ekonomik sistem geliştirmişlerdir. Ordo liberaller sosyal piyasa ekonomisi modelini geliştirmek için Adam Smith'in görüşleri ile Alman Tarihçi Okulunun düşüncelerini sentezlemişlerdir. Alman milli ekonomi modelini Adam Smith'in görüşleri bağlamında revize etmişlerdir. Almanya Ordo teorisiyle Kıta Avrupası'nda sosyal demokrasinin kalesi olmuştur. Sosyal demokrasi daha çok 3. Yol olarak tanınmaktadır. Almanya diğer Kıta Avrupası ülkeleri gibi 3. Yol ülkesidir.

Almanya'da ortaya çıkan Ordo liberalizmin kültürel ve ahlaki temelini Katolik Hıristiyan inanç sistemi oluşturmaktadır. Kültürel temeli Katolik Hıristiyanlık olan Ordo teorisiyle egoizme dayalı merhametsiz ekonomik sistemin insanlığa hizmet etmesi sağlanmaktadır. Çünkü, zenginlik üreten merhametsiz bir ekonomik sistem yoksulluğun en önemli sebebi olarak görülmektedir. Bu yüzden, Ordo teorisiyle zenginlik üreten egoizme dayalı ekonomik sistemin yoksulluk üretmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Kapitalist ekonomik sistem hukuk bilgisiyle düzenlenerek adaletin, kardeşliğin, yardımseverliğin, özgeciliğin ve iyiliğin gelişmesine katkıda bulunacak bir kurumsal yapıya sokulmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de 1930'larda oluşturulan devletçi sanayileşme modeli 24 Ocak 1980 kararlarına kadar uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 ekonomik liberalizasyon kararlarıyla ekonomideki bunalımlar sonlandırılmaya ve ekonomik istikrara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bir diğer yandan, Türkiye'nin dışa açılmasıyla (küreselleşmenin olumlu etkileriyle) daha demokratik ve daha zengin bir ülke olacağı düşünülmüştür. Ancak, hiper küreselleşme ideolojisi Amerikan orijinli Neoliberal politikalar güdümünde tüm Dünyayı "Tek Devlete" doğru sürüklemektedir. Bu bağlamda, 24 Ocak ekonomik liberalizasyon kararlarının özünde piyasa ekonomisine ve görünmez ele tam bir güven bulunmaktadır. 24 Ocak liberalizasyon kararları

kapitalizmin en güçlü argümanlarından oluşan Neoklasik iktisat teorisine (ve Monetarizme) dayanmaktadır.

1980'lerin başlarından itibaren Türkiye Neoklasik iktisat teorisiyle ekonomik ve sosyal olarak modernleşmeye çalışmaktadır. Türkiye dışa açıldıktan sonra ihracata dayalı sanayileşme modeliyle orta gelirli ülkelerin üst gurubuna da girebilmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte 1950'lerden sonra oluşturulan daha özgür siyasi ve ekonomik ortamda Türk iş adamları rasyonel ekonomik düşünme kabiliyetini hızla kazanmışlardır. 24 Ocak 1980 ekonomik liberalizasyon kararlarının ürettiği büyük şokla karşılaşan iş adamları kısa bir sürede rasyonel olarak işleyen piyasa ekonomisine uyum sağlamışlardır. 24 Ocak piyasa ekonomisine geçiş kararlarıyla Türk iş adamlarının homo-economicusa doğru olumlu bir evrim geçirdiği görülmektedir. Dünya fiyatlarından kaliteli üretim ve ihracat yapma gibi konularda büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Türkiye ihracata dayalı sanayileşme modeliyle büyük ölçüde sanayileşmeyi başarmış ve orta gelirli ülkelerin üst gurubuna girebilmiştir. Anadolu'nun izole ve geri kalmış bölgeleri dünya ekonomisine entegre olan modern üretim bölgelerine dönüşmüştür. Anadolu'da KOBİ'lerin büyümesi ve ihracat yapması, hızlı kentleşme, yabancı dil bilenlerin sayısında yaşanan artış, lise ve üniversite mezunlarının sayısında yaşanan patlama, küreselleşmenin etkisiyle iletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler yeni orta sınıfların doğmasına yol açmıştır. Yeni yetişen orta sınıfların maddi ve kültürel imkanları oldukça ilerlemiştir. Bir zamanlar geri kalmış izole olan bu bölgelerin dünya ekonomisine entegre olması, çalışan sınıfların itibarlı orta sınıflar haline gelmesine ve ulusal kimliğimizin gelişmesine yol açmaktadır.

İslam kültürü ekonominin ve kalkınmanın izlediği yolu etkilemektedir. Kültürel temeli İslam dini olan piyasa ekonomisi ile Türkiye en hızlı büyüyen ülkeler arasına girebilmektedir. İktisat sosyolojisi araştırmaları ana akım iktisat teorisinin kültürel bağlamla buluşmasını sağlamaktadır. Ana akım iktisat teorisinin dini ahlakla uyumunu sağlayarak daha kolay bir şekilde uygulanmasının yollarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bir ekonomik mucize yaratmış olan Türk iş adamlarının sahip olduğu rasyonel sosyal ahlakın ana akım iktisat düşüncesiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Başarılı olan serbest piyasa ekonomisiyle Türkiye Kıta Avrupası ülkelerine yakınsamayı da başarmaktadır

Kaynaklar

Ekelund, Robert B. ; Hebert, Robert F. ; Tollison, Robert D. (2006). *The market place of Christianity*, MIT Press

Frey, Donald E. (2009). *America's economic moralists: a history of rival ethics and economics.* State University of New York Press

Güney, N. (2021). *Bir müslüman ekonomi ve faize nasıl bakmalı*. Beyan Yayınları.

Hengstmengel, J. (2023). *İktisat ve Tanrı: erken modern iktisadi düşüncede ilahi takdir.* Ketebe Yayınları.

Huberman, L. (2017). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla*. İletişim Yayınları.

Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2016). *İktisadi düşünce tarihi*. Phoenix yayınevi.

Jackson, W. A. (2009). Economics, culture and social theory. Edward Elgar.

Küçükkalay M. A. (2019). *Adam Smith: ahlak felsefesinden politik ekonomiye bir filozof*. Ketebe Yayınları.

Luetge, C. , Mukerji, N. (2016). *Order ethics: an ethical framework for the social market economy*, Springer.

Massad, Joseph A. (2020). *Liberalizmde İslam*. Runik Kitabevi.

Mele, D. ve Schlag, M. (2015). *Humanism in economics and business*. Springer.

Mirhakor, A. ve Askari, H. (2017). *Ideal Islamic economy: an introduction*. Palgrave Macmillan.

Nelson, R. H. (2001). *Economics as religion: from Samuelson to Chicago and beyond*. Pennsylvania State University Press.

Oslington, P. (2023). *Teolog olarak Adam Smith*. Ketebe Yayınları.

Skousen, M. (2019). *İktisadi düşünce tarihi: modern iktisadın inşası*. (Çev: Mustafa Acar-Ekrem Erdem-Metin Toprak). Adres Yayınları.

Singh, D. (2022). *Kutsal ekonomi: batı'da paranın teolojik gücü*, Albaraka Yayınları.

Şen, M. (2020), *Kur'an'ın zenginlik ve fakirlik tasavvuru*, Hüner Yayınevi.

Zafirovski, M. (2011). *The enlightment and its effects on modern societies*. Springer.